

СЛОВЫ АБ ГЕРАІЧНЫМ МІНУЛЫМ

Гутарка з былым дыктарам беларускага радыё, літаратарам Уладзімірам Міхайлавічам Юрэвічам (стэнаграма запісу 1975 г. Публікуецца ўпершыню).

– Уладзімір Міхайлавіч, якія ўспаміны, найбольш яркія факты, звязаныя з беларускім радыё ў гады Вялікай Айчыннай вайны, адбіліся ў Вашай памяці?

– У пачатку Вялікай Айчыннай вайны паўгода не чуто было ў эфіры беларускага слова, слова «Савецкай Беларусі». Замест яго наваёўленыя гаспадары, сабраўшы розных адшчапенцаў, буржуазных нацыяналістаў, атручвалі эфір перадачамі так званай краёвай радыёстанцыі беларускага генеральнага камісарыята. Беларутэнія, такое перакрыўленае на нацыяналістычны лад слова, мы слухалі ў Маскве, яно гучала з

вуснаў гебельсаўскіх падпявалаў, разносячы карычневы смурод і дэзінфармацыю. Самае страшнае было – гэта дэзінфармацыя. І тут Цэнтральны Камітэт партыі Беларусі ў канцы 1941 года, ведаючы, якая пачалася ідэалагічная апрацоўка насельніцтва па той бок фронту, прадпрыняў вельмі энергічныя захады для таго, каб аднавіць сапраўднае, «большавіцкае», як тады казалі, вяшчанне на беларускай мове.

Я павінен сказаць, што ўкраінскае вяшчанне аднавіла работу раней, недзе ў лістападзе 1941 года, у Маскве, а яшчэ раней у Саратаве. Разам з беларускім вяшчаннем у Маскве аднаўлялася эстонскае, латышскае, літоўскае і малдаўскае. Мы сабраліся ў такой дружнай сям’і. Гэта былі ўмовы, калі вораг быў разгромлены пад Масквой, і стваралася магчымаць заняцця па-сур’ёзнаму прапагандай для нашых людзей, – тых, хто змагаліся па той бок фронту, тых, хто жылі на Беларусі. І вось заснежаная, засцужаная, зацеменная, выведзеная з нармальнай каляі, франтавая Масква прыняла першую групу журналістаў пад Новы год, з тым, каб 1-га студзеня 1942 года пачаць перадачы.

Спачатку вяшчанне вялі самі рэдактары: драматург Вячаслаў Палескі, які меў для гэтага пэўныя даныя, дапамагала яму спявачка Ганна Альшэўская. Умовы работы радыё ў гады вайны былі не тыя, якія мы маем цяпер, тэхніка была не тая, узнікала шмат перашкод, пакуль слова даходзіла да адрасата. Усё гэта патрабавала ад дыктараў тых прафесіянальных якасцей, якія маглі б дапамагчы беларускаму слову прарвацца праз заслону без усякіх перашкод.

– *А як склаўся Ваш шлях на радыёстанцыю «Савецкая Беларусь»?*

– Я быў здзіўлены, калі працуючы на адным з абаронных заводаў у Казані, атрымаў тэлеграму за подпісам сакратара ЦК КПБ Панамарэнкі аб тым, што мяне выклікаюць у Маскву. З дапамогай тагачаснага сакратара Казанскага гаркама партыі Грэкавай я атрымаў дазвол з вялікімі цяжкасцямі, таму што абаронны завод не адпускаў людзей, і прыехаў у Маскву. Гэта было недзе ў канцы студзеня. Паўстала пытанне, як пачынаць нашы перадачы. Прыдумалі назву «Гаворыць радыёстанцыя «Савецкая Беларусь» – і ўсё. Хацелася нечага больш шчырага, больш цёплага. І тут нам дапамог радыёмітынг прадстаўнікоў беларускага народа, які адбыўся ў сярэдзіне студзеня ў Казані ў 1942 годзе. Там выступаў з прамовай Янка Купала. І вось прачытаўшы гэтую прамову, мы якраз натрапілі на тыя словы, якія потым былі тым сігналам, што пасылаўся 7 разоў на суткі праз лінію фронту.

Пад канец студзеня прагучаў наступны зварот: «Слухай нас, беларускі народ, слухай нас, родная беларуская зямля, гаворыць радыёстанцыя «Савецкая Беларусь». І пасля гэтага ішоў адшуканы намі ў фанатэцы Усесаюзнага радыё марш на беларускую тэму ў апрацоўцы Жэльвінскага.

Вось такім чынам быў знойдзены той шчыры пасыл, з якім мы звярталіся да сваіх людзей па той бок фронту. Потым папоўнілася наша рэдакцыя. Напрыклад, адкрылі музычны адзел. Спачатку музыкай прыйшлося мне займацца самому, таму што не было нікога, хто мог бы разабрацца ў гэтым акіяне музыкі Усесаюзнага радыё. А потым Усесаюзнае радыё дало нам чалавека, які ведаў музыку народаў СССР, у тым ліку беларускую. Гэта была Агароднік Серафіма. Яна, уласна кажучы, загадвала музычным аддзелам. Калі адкрылі маладзёжны адзел, то спачатку яго вяла Маслоўская, а потым Настасся Рокаш, якая працавала пасля вайны доўгі час рэдактарам «Піянера Беларусі».

– *Як фарміравалася работа рэдакцыйных аддзелаў?*

– Аддзелы, безумоўна, існавалі, але сама абстаноўка была выключнай. Мы працавалі ўсе ў такім зладжаным рытме, працавалі адным інтарэсам данесці слова на Радзіму як мага хутчэй.

У аснову работы самой рэдакцыі клалася зводка Інфармбюро. Ёю і вызначаўся характар самога вяшчання на цэлы дзень. Зводкі ў першай палове 42-га года былі ў асноўным бязрадасныя. Безумоўна, нашы перадачы ўключалі матэрыялы, якія гаварылі аб гераізме савецкіх воінаў, аб першых подзвігах нашага народа: і тых, хто ваяваў на фронце, і тых, хто ваяваў у партызанах, у падполлі... Недзе пад канец 43-га года, з вываленнем першых раёнаў Беларусі, зводкі прыходзілі больш радасныя. У перадачах гаварылася пра нечуваная зверствы, якія вораг чыніў на беларускай зямлі. Мы ўжо не баяліся насыціць і нейкім змрочным матэрыялам нашы перадачы.

Беларуская рэдакцыя змяшчалася ў будынку Усесаюзнага радыё, і я павінен сказаць, што мы атрымалі самыя цёплыя адносіны з боку супрацоўнікаў Усесаюзнага радыё. Усе ішлі нам насустрэчу: лепшы перадачык, лепшая студыя, фанатэка, усе сродкі тэхнічныя былі прадстаўлены нам без усякіх абмежаванняў. І акрамя таго, дапамога была з ліку вопытных кадраў. Над кожнай зводкай (у той час вяшчанне вялося больш як на 60-ці мовах з Масквы) працаваў камінтэрн. Звычайна зводка Інфармбюро прыходзіла гадзін у дзесяць раніцы. Каля акенца

ў машынным бюро, дзе звычайна яна размножвалася на папяроснай паперы, выстройвалася чарга. Кожны хацеў схапіць зводку, каб у першай жа перадачы, якая выходзіла пасля дзесяці гадзін, паведаміць апошнія падзеі з фронту. Бывала, што спазнялася гэтая зводка ў часе такіх непрадбачаных падзей на фронце. Прыходзіла недзе апоўначы. А наша апошняя перадача ішла ў палове першай.

Здаралася, што, схапіўшы гэты не вельмі выразны экзэмпляр ад Савецкага Інфармбюро за пяць мінут да пачатку перадачы, не паспявалі перакласці яе. Тады мы з Любоўю Якаўлеўнай Батвіннік бралі падкладалі белы ліст паперы і на хаду перакладалі. Гэта была змабілізаванасць усёй волі ў кожнага: і ў рэдактара, і ў тых, хто супрацоўнічаў на радыё, і ў саміх дыктараў. І пра гэты час неяк успамінаеш, што сапраўды нялёгка было па гэты бок фронту людзям, нялёгка было на фронце, нялёгка было і тым, хто працаваў у рэдакцыях друкаваных газет. Мне даводзілася бываць у рэдакцыі газеты «Савецкая Беларусь», якая размяшчалася ў будынку «Известий», таму што тут патрабавалася высокая аператыўнасць. Якімі крыніцамі інфармацыі мы карысталіся пасля зводкі Інфармбюро? Пра жыццё па той бок фронту нас інфармавалі звычайна Цэнтральны штаб партызанскага руху і Беларускі штаб партызанскага руху, куды амаль кожны дзень прыходзілі сувязныя. Многія з партызан прыходзілі да нас у студыю, мы іх выпускалі ў эфір, не называючы іх прозвішчаў. Напрыклад, таварыш К., таварыш Н., таварыш Л. і г. д. Яны расказвалі вельмі шмат розных фактаў, якімі карысталіся тыя пісьменнікі, што выступалі з публіцыстыкай.

Успамінаю Кузьму Чорнага. Ён прыходзіў кожны дзень. Не працуючы на радыёстанцыі, ён быў пастаянным наведвальнікам у рэдакцыі «Савецкай Беларусі». Ён прыходзіў кожны дзень да нас, таму што паступала інфармацыя перш за ўсё на радыё. Сцяпан Майхровіч – адказны рэдактар, з раніцы пачынаў свой дзень з таго, што заходзіў у Цэнтральны партызанскі штаб, у Беларускі партызанскі штаб і адтуль прыносіў нейкія звесткі. І Кузьма Чорны прыходзіў да нас у рэдакцыю, садзіўся, я памятаю, у скуранае крэсла. На сцяне вісела карта Беларусі, на падыходзе да якой ужо з'явіліся чырвоныя сцяжкі. І вось ён часта, гледзячы на гэту карту, любіў паразважаць, пахвалявацца і казаў: «Гляньце, хлопцы, як полымя ганьбы і нянавісці адганяе гітлераўскіх прыблудаў на захад, выпальвае з нашай зямлі, як бы з воўчага лагава. Мы хутка будзем у Беларусі». Ён вельмі перажываў пры знаёмстве з матэрыяламі, у якіх

гаварылася пра зверствы, пра глумленне над школамі, над культурнымі ўстановамі. Здавалася, адразу нараджаліся тыя памфлеты, якімі мы цяпер захапляемся, сабраныя потым у кніжцы «Кат у белай манішцы».

У 42-м у пачатку вясны, калі былі адкрыты Суражскія вароты, праход на лінію фронту, з'явілася магчымасць нейкім чынам пабываць у партызанаў, у таго ж знакамітага бацькі Міная. Памятаю, прыбег раз Пятро Усцінавіч Броўка, у Маскве тады ён быў, такі ўсхваляваны: «Вы чулі, што Суражскія вароты адкрыты? Вызваленне пачнецца адсюль, з Беларусі, з паўночнага ўсходу. Сёлетняя веснавая сяўба будзе праведзена на Віцебшчыне абавязкова». І назаўтра ён прынёс вядомы ўсім верш «Будзем сеяць, Беларусь». Усяго 8 радкоў, верш аптымістычны, абнадейваючы ўсіх. І, канешне, такія творы адразу ставіліся намі ў эфір.

Здаралася так, што наляталі на Маскву варожыя самалёты. У пачатку 42-га года, у 21 гадзіну ў Маскве аб'яўлялася паветраная трывога, у 23 яна звычайна здымалася. Бывалі налёты, бывалі бомбы, ляцелі ўніз запальніцы, і нам, маладзейшым, прыходзілася выходзіць дзяжурных на дах будынку Усесаюзнага радыё. Дзяжурны, скідалі запальніцы. Але бывала так, што ўспамінаю, гасне святло ў студыі ў час перадачы, тады пераходзяць на аварыйнае святло, гэта значыць, толькі свеціцца агеньчык, што мікрафон уключаны. Нельга было дапускаць, каб перадача спынілася. Час ад часу даводзілася чытаць вершы па памяці. Такім найбольш пашыраным вершам, вершам-заклікам былі купалаўскія «Партызаны»:

Партызаны, партызаны,
Беларускія сыны.
За няволю, за кайданы,
Рэжце гітлераў паганых,
Каб не ўскрэслі век яны.

Калі ў якія-небудзь дзве хвіліны працягвалася паўза, цемра, прыходзілася іх запаўняць і вершамі М. Танка «Не шкадуйце, хлопцы, пораху» і Пімена Панчанкі, іншых паэтаў.

Калі гаварыць аб прысутнасці слова пісьменнікаў у эфіры – яны зрабілі вялікі ўклад узлётам публіцыстычных думак аб хуткай перамозе. Гэтаму ў вялікай ступені мы абавязаны беларускаму радыё. Адтуль чэрпалі пісьменнікі свой першы матэрыял, адтуль ішлі імпульсы для стварэння той пісьменніцкай публіцыстыкі, якая была на ўзбраенні нашых газет і нашага друку. Скажам, «Да зброі, беларускі народ», – з

такім заклікам звяртаўся Якуб Колас у лістоўках. Спачатку заклік быў перададзены па радыёстанцыі «Савецкая Беларусь». А зарадзіўся гэты зварот так. Мы дасылалі Якубу Коласу, які жыў у Ташкенце, агляд падзеяў па гэты бок фронту. Калі хто-небудзь ехаў у Ташкент (па пошце такія рэчы не перасылаліся) мы адпраўлялі з ім пасланне да Я. Коласа з інфармацыяй аб тым, што робіцца за лініяй фронту. І вось менавіта на атрыманым матэрыяле ў 42-м годзе нарадзіўся гэты зварот.

Там асабліва дарагія былі для нас радкі, якія ўсіх нас абнадзейвалі: «Дарагія мае браты, беларусы, кончылася фальшывая песня фашысцкіх брахуноў, падбрэхічаў, песня, у якой на ўсе лады спявалася, што немцы непераможныя. Калі б перад вачыма гітлераўскіх сабак хоць на адну хвіліну паўстаў сапраўдны малюнак таго, што сталася з гэтай непераможнай ардой пад Масквой, яны б убачылі такія могілкі нямецкай ваеннай славы, калі яшчэ ніхто ніколі не бачыў на свеце».

Інфармацыя, якую атрымліваў Я. Колас, пералівалася ў поўныя публіцыстычнага запалу вельмі палымныя радкі, якія і чыталіся намі з поўнай аддачай душы.

Памятаю прыезд дзеда Талаша ў 1943 годзе. Ён прыехаў у Маскву як гаспадар. Запомнілася вось такая дэталі. Жыў ён у гасцініцы «Якар». Там была сталоўка. Дзед Талаш падсаджваўся да кожнага століка і з кожным заводзіў гаворку, хваліўся тым, як немцаў дапамагае біць. Адночы раніцай я бачыў такую карціну: на рагу вуліцы Грузінскай і вуліцы Горкага (тут заўсёды ішло наша войска на Захад, асабліва раніцай) адбываўся праезд калон, асабліва танкавых і стралковых часцей. Стары Талаш выходзіў, выбачайце, у адным споднім, накінуўшы толькі кажух, – так як ён выходзіў дома ў сябе ў Петрыкаве, – і стаяў так з паўгадзіны, гадзіну цэлую і глядзеў, цешыўся, як наша войска ідзе дабіваць немцаў.

Вельмі была складаная задача прывесці дзеда Талаша на радыё. Ён чалавек невялікай граматы быў. Ён за столікам цікава мог гаварыць. Запісу тады не было. Магнітафона не было яшчэ ў вайну. Быў толькі светлавы запіс. На Усесаюзным радыё былі дзве ўстаноўкі «Танфоль» (як грамафонны запіс, на алюмініевых дысках выразалася дарожка). Талаш запісалі якраз на гэты «Танфоль». Узяўся за гэта Васіль Бурносаў, вядомы журналіст, які вёў у нас раздзел «Партызанскі раешнік». Высмейваў ворага сатырай, гумарам. У яго гэта вельмі складна выходзіла. Ён прывёў дзеда Талаша і вазіўся з ім нешта з паўдня, і 2 минуты запісу ўсё ж такі

атрымалася. Цікавае было выступленне, з поўнай аддачай талашоўскага старыкоўскага гумару і запалу.

Нашы заклікі прабіраліся праз лінію фронту, у гэтым мы былі ўпэўнены. Найбольш нас слухалі лётчыкі. Мы атрымлівалі шмат лістоў ад беларусаў-лётчыкаў, якія пеленгуючы свой самалёт, натыкаліся на нашу «Перапёлачку», натыкаліся на беларускія словы і дасылалі нам лісты. Нас слухалі сувязісты, палкавыя, дывізіённыя. Я атрымаў больш за 20 лістоў ад сваіх былых аднакашнікаў па інстытуце. Слухалі нас і тыя, хто прыходзіў з-за лініі, партызаны, калі мы спраўляліся, яны казалі, што часам нам удаецца ў падпольных умовах пачуць ваш голас. Так што, безумоўна, мы працавалі не дарэмна. Усесаюзнае радыё, якое не спыняла ні на адну хвіліну сваіх перадач з пачаткам вайны, адводзіла ў сваіх перадачах вельмі шмат часу Беларусі. Дыктару Любоўі Якаўлеўне Батвіннік і мне даводзілася часам чытаць лісты па-беларуску, нават уключалі ў свае перадачы пісьмы на фронт для беларусаў. Тыя, якія пыталіся, ці жывы Купала, а дзе Колас, мы давалі адказ на гэта пісьмо.

Акрамя таго, інфармацыйныя перадачы Усесаюзнага радыё, і палітычная прапаганда, і літаратурнае вяшчанне, і музычнае вяшчанне вяло вельмі вялікую работу з нашай дапамогай. У самым пачатку, у студзені – лютым мы перадачы вялі з Дома гуказапісу з 2-га паверху пад зямлёй, каб на выпадак бамбёжак туды нічога не трапіла.

Кіраўнікі ўрада былі частымі гасцямі: і Панамарэнка, і Гарбуноў, і сакратары ЦК камсамола, і Зімянін часта выступалі ў той час. Кожны дзень у рэдакцыю прыходзілі пісьменнікі Анатоль Астрэйка, Антон Бялевіч, Ілля Гурскі, Кандрат Крапіва, Міхась Лынькоў. Задумы многіх твораў былі заснаваны на матэрыяле нашых перадач.

Акрамя таго, у нас было шырокае кола пісьменнікаў, якія ахвотна ішлі да нас: Суркоў, Сіманаў, Эрэнбург, Ванда Васілеўская і інш. Гэта была тая атмасфера, якая была накіравана на адно – каб наблізіць як мага хутчэй нашу перамогу. Панавала атмасфера шчырасці, інтэрнацыянальнай дружбы.

За паўгадзіны да нашай перадачы пачыналася італьянская перадача на італьянскай мове. Яна ішла з той самай студыі, адкуль мы вяшчалі. У ёй часта выступаў кіраўнік італьянскіх камуністаў Пальміра Тальяці. Разы тры адбыліся ў мяне з ім кароткія гутаркі. Ён ведаў трохі рускую мову. Падыходзіў: «Беларусы, як вашы партызаны там дзейнічаюць?».

Дыктары Усесаюзага радыё і мы збіраліся тры разы на тыдзень на творчую вучобу, у час вайны прафесіянальная вучоба не спынялася.

Заклік, якім мы заканчвалі кожную перадачу, быў таксама знойдзены з самага пачатку. Перадача заканчвалася такім заклікам: «Смерць нямецкім захопнікам, няхай жыве свабодная Савецкая Беларусь!».

І так 7 разоў за дзень.

Заклучная перадача Беларускай рэдакцыі на хвалях Усесаюзнага радыё адбылася 20 верасня 1944 года. У гэты час ужо працавала ўзноўленая радыёстанцыя імя Саўнаркама Беларусі. А ў вызваленай сталіцы кожную раніцу гучалі прывычныя даваенныя словы: «Гаворыць Мінск. Добры дзень, таварышы!».

Успамінаецца дзень 9-га мая. Раніца была незвычайная ў Мінску. І не толькі таму што свяціла сонца, а таму, што, здавалася, у кожнага з нас у грудзях было сваё сонца ў гэты дзень.

І паведамленне пра капітуляцыю Германіі, і загады Вярхоўнага Галоўнакамандуючага, звязаныя з Днём Перамогі, чыталіся мною.